

17e jaargang
nummer 2
februari 1981

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

+++++
+ Bij elke bijzondere handeling +
+ gaat het denken aan het doen +
+ vooraf. Bij het handelen van +
+ klassen of massa's blijkt de +
+ betekenis van het handelen +
+ pas achteraf. Hier gaat de +
+ daad vooraf aan het begrip. +
+++++

Theo Maassen

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

Geen vaste abonnementsprijs

De uitgave zal worden bekostigd uit *vrijwillige bijdragen*

Red. en adm.: Schouw 48-11, Lelystad

Postgij. 307695

P O L E N : E E N Z E L F S T A N D I G E S T R I J D ?

In een paar vorige nummers van "Daad en Gedachte" heeft een interessante discussie over de gebeurtenissen deze zomer in Polen plaatsgevonden. Deze gebeurtenissen hebben mijn belangstelling evenzeer gewekt als zij dat bij "Daad en Gedachte" gedaan hebben; niettemin meen ik, dat er zowel door G.K. als door "Daad en Gedachte" wat om de hete brij heengedraaid is.

G.K. beweert in feite, dat de dissidente KOR-beweging nu nog aan hetzelfde front staat als de arbeiders, dat zij dezelfde belangen vertegenwoordigen. D. & G. brengt daar tegenin, dat op grond van hun beider klaspositie van zo'n samenvallen van belangen geen sprake kan zijn, hoewel sommige leuzen overeenstemming suggereerden.

In mijn ogen raken beide uitgangspunten toch niet de essentie van de voorbije gebeurtenissen. Zonder in details op de gevoerde discussie in te gaan wil ik hieronder mijn eigen zienswijze uiteenzetten.

M.i. ligt de sleutel van de hele kwestie in de volgende vraag: was er in Polen sprake van een zelfstandige arbeidersstrijd of niet? Deze vraag is weliswaar in de discussie ook al gesteld, maar naar mijn idee onvoldoende beantwoord.

"Daad en Gedachte" schrijft (oktober '80), in de Poolse arbeidersstrijd een zelfstandige aktie te zien. Het bewijs daarvoor ziet de groep vooral in een aantal praktische zaken, zoals het uitgeven van een eigen stakingskrant, het houden van vergaderingen met zelfgekozen komitees, en het gebruik van luidsprekers tijdens de onderhandelingen, om de arbeiders buiten op de hoogte te houden van wat er aan de vergadertafel gebeurde. Echter, mij zegt dat niet zoveel. Het gaat hier enkel om uiterlijkheden. Tijdens akties is het immers gebruikelijk, dat de informatie naar de arbeiders toe niet verzorgd wordt door partijkranten e.d., maar door de organen van de aktieleiding, in dit geval de vakbondsleiding-in-spé. Men kan het toch niet onlogisch vinden, dat bij een FNV-staking deze vakbond niet een blad van de nu oppositionele PvdA verspreidt, maar haar eigen aktienieuws? Of dat zij verslag van de onderhandelingen uitbrengt aan de arbeiders? Zeker, de luidsprekers in Gdansk garandeerden een bepaalde mate van openbaarheid; doch de arbeiders zelf konden in de besprekingen niet prak-

tisch ingrijpen, afgezonderd als zij waren van de onderhandelingskamer. Zij mochten enkel aanhoren hoe de vakbondsleiding-in-spé de door haar zelf zo keurig opgestelde eisen met veel bravoure naar voren bracht, waarbij zij hoogstens enige korrekties mochten aanbrengen.

Zelfstandige arbeidersstrijd of proletarische democratie houdt voor mij iets anders in dan het gebruiken van een bepaalde structuur. Het bestaan van algemene arbeidersvergaderingen en gekozen stakingskomitees met eigen blaadjes etc., hoeft niet noodzakelijkerwijze uit de noden van de arbeidersstrijd voort te komen. Het kan ook het middel zijn in de handen van een oppositionele beweging om, bij gebrek aan erkenning van de kant van de heersende klasse, via zgn. democratische procedures zich van een stabiele aanhang te voorzien.

Verder zegt 't feit, dat de eerste stakingen in Polen in de zomer van 1980 op ongelijk tijdstip uitbraken en door elkaar heenliepen hoogstens, dat de beweging spontaan begonnen is, maar het maakt niets duidelijk omtrent een eventueel zelfstandig karakter van de gehele stakingsgolf.

Het moge duidelijk zijn, dat uiterlijke kenmerken geenszins het wezen van de beweging bloot kunnen leggen. Wanneer je deze balonnen doorgeprikt hebt, ontkom je dan ook niet aan de indruk, dat er in Polen geen zelfstandige beweging was, doch hoogstens een "wilde" staking.

De Poolse arbeidersklasse heeft, vooral sinds het begin van de jaren '70, zich altijd op een felle manier verzet tegen de maatregelen die de bourgeoisie in de loop der jaren nam om de crisis in de economie het hoofd te bieden. De materiële levensstandaard van de arbeiders, toch al niet riant, werd in de voorbije jaren regelmatig aangetast, vooral d.m.v. verhogingen van de voedselprijzen. De beweging onder de arbeiders, met name openbaar geworden in '70/'71 en '76, uitte zich op spontane en massale wijze, iets wat direkt voortspoot uit de materiële belangen van hun klasse. In die strijd werkte o.a. het in brand steken van partijkantoren als een belangrijke katalysator, en de beweging deed dan ook de grondvesten van de Poolse economie in genoemde jaren behoorlijk wankelen.

De arbeiders hebben in deze gevechten, vanaf het begin van een nieuwe ingrijpende economische crisis, altijd als drijfveer gehad hun direkte materiële belangen. In een zelfstandige klasseaktie vormt dit hun kracht, en dwingt het hen uiteindelijk tot een gewelddadige konfrontatie met de staat als zijnde de gewapende arm van de heersende klasse. De voorproef daarvan gaven genoemde stakingen te zien. Toen echter de vleesprijzenverhogingen waren uitgesteld, en de heersende politieke leiders door schijnbaar meer hervormingsgezinden vervangen waren, kende de beweging der arbeiders natuurlijk een tijdelijke teruggang. Ondertussen was er echter iets anders gebeurd.

Een bepaalde stroming onder de Poolse intelligentsia (G.K. wijst er al op in zijn eerste artikel over het K.O.R.) was al jaren aan het ijveren voor een politieke democratisering van 't staatsapparaat. Deze groep, grotendeels dissidente partijmensen, vond haar inspiratie in de geringe intellectuele vrijheid die zij als middenlaag genoot, en, afgesneden als zij was van de belangrijke machtsposities (deze werden door een kleine elite vastgehouden), trad op voor een verbreding van het politieke spektrum door de bevolking meer bij de besluitvorming te willen betrekken. Men moet deze groep natuurlijk niet als revolutionair beschouwen. Nog afgezien van het feit, dat geen enkele politieke groepering een proletarische revolutie kan volbrengen, en dat ook niet wil, was de dissidentenbeweging niets meer dan

de reactie van de kleinburgerlijke middenklasse op de excessen in de Poolse politieke verhoudingen, en drukte zij het verlangen uit naar een rationalisatie van de economie, waarbij de bevolking (lees: de arbeiders) wat meer gemotiveerd zou gaan werken.

Deze intellectuele beweging voor meer politieke vrijheden liep stuk op de heersende gezagsstructuren. Ondertussen hadden echter de zelfstandige arbeidersakties van '70, '71 en '76 haar duidelijk gemaakt dat alleen het weerklank vinden bij de dagelijkse strijd van de arbeiders mogelijkheden kon bieden om een democratisering van de machtsverhoudingen te bereiken. De arbeiders bleken immers de enige macht te vormen die de heersende elite onder druk kon zetten, en bovendien bewees, naar de mening van de intelligentsia, hun verzet de achterhaalbaarheid van de politieke structuur in Polen. Dat dat verzet veel meer bewees kwam natuurlijk niet bij hen op.

De democratiseringstendens beperkte zich echter niet tot de intelligentsia. Ook onder de arbeiders waren er die de bewegingen van voorafgaande jaren wilden vertalen in termen van liberalisering, in een aanpassing van de economie aan het welzijn van de bevolking. Naast de intellectuele dissidentenbeweging, uitlopend in het KOR, ontstond onder sommige arbeiders een beweging voor vrije vakbonden, die met 't KOR samenwerkte en zich richtte op de verbetering van de materiële positie van de arbeiders, alsmede op meer politieke medezeggenschap. De hele beweging benadrukt het belang van de nationale economie en de eenheid van het land, wat verzekerd zou moeten worden door de "sociale weerbaarheid" van de gehele bevolking.

1980. We zijn een paar jaar verder. De verhoging van de vleesprijzen leidt wederom tot spontane arbeidersakties, doch deze keer groeit de stakingsgolf niet uit tot een radikale zelfstandige strijdbeweging, uitgaande van eigen klasse-eisen en volledig gekontroleerd door de arbeiders zelf, maar gaat zij de kant op van een beweging met een overwegend politiek karakter, met als inzet het beheer van de nationale economie. Iedereen kent de feiten uit de staking wel, dus lijkt het me niet nodig daar nu verder over uit te wijden. Ik wil nu een paar konklusies uit de gebeurtenissen trekken, waarbij het belangrijk is in te zien, dat de Poolse stakingen van de jaren '70 tot en met nu in elkaars verlengde liggen, net zoals in Rusland met 1905 en 1917 het geval was.

De arbeidersklasse in Polen heeft in de voorbije stakingsbeweging haar verlangen naar materiële lotsverbetering vertaald in een steun aan de oppositionele dissidentenbeweging en de beweging voor vrije vakbonden, welke in de loop der jaren erin geslaagd is zijn aanzienlijke invloed onder de arbeiders te verwerven. Deze oriëntatie vindt haar uitdrukking in de 21 eisen van het centrale stakingskomitee. Deze zijn geenszins specifieke eisen, die uit de materiële positie van de arbeiders voortvloeien, met uitzondering van de eisen voor loonsverhoging. Het zijn over 't algemeen verlangens die regelrecht van de politieke oppositie overgenomen zijn, inclusief de eis van vrije vakbonden.

Ten tweede is het nodig te konstateren dat het geenszins toevallig is dat de arbeiders zich door de politieke oppositie hebben laten gebruiken. Hun weinig comfortabele levensstandaard, in combinatie met het ontbreken van een politieke structuur die zou kunnen voorgeven met de arbeidersbelangen rekening te houden (zoals de parlementaire democratie in het westen die illusie staande wil houden), heeft ertoe geleid dat zij hun hoop stelden op de oprichting van nieuwe vakbonden en politieke democratisering en

medezeggenschap. Hiervan getuigen akties voor vrijlating van dissidenten.

Hieruit vloeit voort, dat, vooropgesteld dat de vrije vakbonden niet op korte termijn worden uitgeschakeld, de mogelijkheden voor een zelfstandige beweging onder de Poolse arbeiders in de nabije toekomst uiterst gering zal zijn. Het vertrouwen van de arbeiders in de Solidariteit-bonden, wat op de ontwikkelingen van de laatste jaren teruggaat, is nog veel te groot om op korte termijn tot een beweging buiten de bonden om te leiden, die opnieuw een bedreiging voor het regiem kunnen vormen.

Ten derde brengt het voorgaande met zich mee, dat de stakingen geen enkele vorm van proletarische democratie te zien konden geven, iets wat D. & G. er wél in meent te zien. Het waren niet de algemene arbeidersvergaderingen, die de 21 eisen opstelden, maar het centrale stakingskomitee MKS (in feite een groep die regelrecht uit de beweging voor vrije vakbonden van de voorbije jaren voortkwam). Het MKS had konstant de leiding van bovenaf over de staking, en kon zich rustig oproepen aan andere arbeiders veroorloven, om toch vooral niet meer in staking te gaan, zonder dat 't daarin door de eigen achterban op de scheepswerven werd gehinderd. Er zijn wel radikale tendenzen onder de arbeiders geweest (sommige bedrijven weigerden zich bij het MKS aan te sluiten), doch deze doen niets af aan het algemene karakter van de beweging, die na een min of meer spontaan begin meer en meer tot burgerlijke hervormingsbeweging werd getransformeerd, waarvan de centralistische leiding wel de meest tastbare uitdrukking was.

Tekenend is hier ook de houding van de overheid. Na aanvankelijke aarzelingen, bang als zij was dat de politieke eisen van de beweging haar machtspositie zouden bedreigen, zag zij onderhandelingen als de voor haar meest wenselijke oplossing, temeer toen bleek dat KOR en MKS de arbeiders uitstekend in de hand konden houden, en niet uit waren op het omverwerpen van de bestaande orde.

Tenslotte wil ik hier nog opmerken, dat de stakingen van 1980 een overgangsfase vertegenwoordigen tussen de spontane akties in de jaren '70 en een werkelijke zelfstandige arbeidersstrijd in de toekomst. Om nog even naar de toon van de afgelopen discussie te grijpen: het KOR stond natuurlijk *niet* aan het front van de (klassebelangen der) arbeiders; de arbeiders hebben in feite hun werkelijke belangen opgeofferd aan het politieke front van het KOR en Walesa c.s. Zij hebben niet zozeer een overwinning behaald, maar zijn opgezadeld met een zoethoudertje in de vorm van vrije vakbonden.

Alleen wanneer de oppositiebeweging zich in de praktijk tegen de arbeiders moet gaan keren (en dit geldt natuurlijk ook voor de katholieke kerk die eenzelfde positie als het KOR inneemt), zal in Polen de mogelijkheid tot een zelfstandige arbeidersstrijd ontstaan. Ik zie dit in de toekomst zeker gebeuren.

Nijmegen. dec. 1980.

B. v. W.

=====

H E T I S G E L U K T

Dank zij de behoorlijke financiële bijdragen, die wij van verschillende lezers hebben ontvangen, hebben wij onze schulden kunnen betalen. Nu gaat het er om weer wat geld binnen te krijgen om door te kunnen werken. Het is daarom noodzakelijk, dat die lezers, die over 1980 nog niets hebben bijgedragen, óók hun bijdrage voor 1980 en 1981 overmaken. Laten zij een voorbeeld nemen aan hen, die ons geweldig hebben gesteund.

NOGMAALS : DE KLASSENSTRIJD IN POLEN

(Antwoord aan B. v. W.)

Was er afgelopen zomer in Polen sprake van een zelfstandige arbeidersstrijd? Het is een vraag die door ons met een volmondig ja beantwoord wordt, door onze vriend B. v. W. daarentegen in zijn voorgaand artikel met een duidelijk nee. Wat hij ons verwijt is dit, dat wij ons oordeel gebaseerd zouden hebben op uiterlijke kenmerken die geenszins het wezen van een beweging bloot kunnen leggen. In "uiterlijkheden", zoals de uitgave van een eigen stakingskrant, vergaderingen met zelfgekozen komitees en het gebruik van luidsprekers tijdens de onderhandelingen, zo zegt hij, wil "Daad en Gedachte" het bewijs zien voor de juistheid van haar beoordeling der Poolse gebeurtenissen. Dat nu is een *dubbele* vergissing. Het is in de eerste plaats een vergissing om dit soort zaken als *uiterlijkheden* af te doen. Het is in de tweede plaats een vergissing om te menen, dat onze karakteristiek hierop zou berusten. Zelfs wanneer de onderhandelingen tussen Walesa en Jagielski *niet* via luidsprekers door alle arbeiders van de Leninwerf gevolgd hadden kunnen worden, zelfs indien er *niet* op een dergelijke schaal eigen stakingskranten waren verspreid als in feite het geval is geweest, enz. enz., dan nóg zouden wij de strijd van de Poolse arbeidersklasse een zelfstandige strijd hebben genoemd. De dingen die B.v.W. noemt vormen voor ons niet het *bewijs* dat er van een zelfstandige actie sprake was. Wat uit deze dingen kan worden afgeleid is dit, dat de Poolse arbeiders bij hun zelfstandig optreden verder zijn gegaan dan waarvan doorgaans bij autonome acties sprake is.

Als dat zo is, waarop berust dan onze opvatting, dat de strijd in Polen een zelfstandig karakter droeg? Wij willen deze vraag met een tegenvraag beantwoorden: zou in een staatskapitalistisch land als Polen, waar de economische én de politieke macht door dezelfde personen wordt uitgeoefend, waar geen enkele sociale of politieke instelling bestaat die ook maar (zoals in 't westen) de *schijn* vestigt dat zij de belangen van de arbeiders behartigt, een ánder soort van arbeidersverzet mogelijk zijn dan een zelfstandig verzet?

Op deze vraag wordt door sommigen - niet door B.v.W. overigens - geantwoord dat er in Polen wel degelijk een organisatie bestond die het verzet van de arbeiders wilde bundelen en organiseren en die hun belangen wilde behartigen, namelijk het K.O.R. Het is een opmerking die hout snijdt, want het blote bestáán van een dergelijke organisatie (sinds 1976) heeft tot gevolg dat men bij een verzet van de Poolse arbeiders niet meer min of meer *automatisch* mag konkluderen dat men met een zelfstandig verzet te maken heeft, maar zich moet afvragen of men nu inderdaad wel dáármee te doen heeft dan wel met een (niet-autonoom) verzet waarvan het KOR de drijvende kracht vormt en dat door het KOR wordt geleid dan wel geïnspireerd en gestimuleerd.

Hierover ging de in ons blad gevoerde discussie met G.K. Anders dan B.v.W. meent raakte deze juist wél de essentie van de gebeurtenissen. Immers juist de daarin behandelde vraag of het KOR nu wel of niet aan hetzelfde front als de arbeiders stond, of het KOR nu wel of niet de belangen van de Poolse arbeiders vertegenwoordigde, is van 't allergrootste belang als men het karakter van de strijd in Polen wil definiëren. Zoals wij

hierboven al vaststelden, niet met een verwijzing naar stakingskranten of luidsprekers hebben wij het zelfstandig karakter van het arbeidersoptreden in Polen trachten te bewijzen, maar door aan te tonen, dat de arbeiders en het KOR niet aan hetzelfde front streden.

Hieraan moet onmiddellijk iets worden toegevoegd, wat B.v.W. op een gegeven ogenblik wél onder woorden brengt, maar wat hij - gezien de hele strekking van zijn betoog - in feite geheel buiten beschouwing laat. Dit namelijk, dat de werkelijkheid nooit zuiver wit of zwart is. Akties die *puur* zelfstandig zijn zal de praktijk zelden te zien geven; omgekeerd vertonen duidelijk niet-zelfstandige akties vaak zelfstandige trekken en het komt zelfs voor, dat akties die formeel niet zelfstandig zijn niettemin in feite een zelfstandig karakter dragen en omgekeerd. De beweging in Polen vormt op dit alles volstrekt geen uitzondering. Er behoorden, om wat te noemen, zowel vertegenwoordigers van het KOR als van de r.k. kerk tot de "adviseurs" van het overkoepelend stakingskomitee M.K.K. in Gdansk en 't is stellig waar dat het wel aan hen zal moeten worden toegeschreven dat sommige van de 21 eisen er zó uitzagen als zij deden. Dát echter - en niet de door B.v.W. genoemde dingen - kan tot de "uiterlijkheden" worden gerekend, waardoor het *wezen* van de beweging allerm minst wordt aangetast.

Waar B.v.W. komt te spreken over die zaken die hij tot de "uiterlijkheden" rekent, klopt zijn beschrijving niet met de feiten, of wel hanteert hij rammelende voorbeelden. Dat de arbeiders van de Lenin-werf "afgezonderd waren van de onderhandelingsruimte" is in zoverre onjuist, dat een deel van de arbeiders, afkomstig zowel van de Lenin-werf als van andere werven en bedrijven langs de Poolse Oostzeekust, zich wel degelijk in de zaal bevond waar de besprekingen met de regeringsdelegatie werden gevoerd. Wij beschikken over woordelijke verslagen van alles wat zich tijdens die besprekingen heeft afgespeeld. Uit die verslagen blijkt dat arbeiders, die niet tot de eigenlijke door Walesa aangevoerde delegatie behoorden, zich herhaaldelijk in de besprekingen hebben gemengd. Uit die verslagen blijkt tevens, dat het daarbij niet alleen maar ging om "het aanbrengen van enige korrekties" (zoals B.v.W. schrijft) maar om échte interventies, die er in niet geringe mate toe hebben bijgedragen dat de positie van Jagielski volledig werd ondergraven. Als B.v.W. met zoveel woorden betoogt, dat ook bij officiële akties de aktieleiding (wat in de meeste gevallen wil zeggen: de vakbond) de informatie naar de arbeiders toe verzorgt, dan is het hem kennelijk ontgaan (men hoeft er een vakbondsblad als dat van de Industriebond-FNV maar op na te lezen) dat een dergelijke "informatie" een schijninformatie is waarbij de werkelijke feiten juist worden verdoezeld. Enkel een vakbond in opkomst of in wording handelt anders. Dat is één van de redenen waarom in Gdansk wél juiste informatie werd verstrekt. De andere reden is, dat onder de omstandigheden zoals die op de bezette Lenin-werf bestonden, de "vakbondsleiding-in-spè" nog allerm minst de handen vrij had en door de arbeiders direkt op de vingers werd gekeken.

Het wordt echter tijd dat wij deze details (waarover uiteraard nog heel wat te zeggen zou zijn) verder laten rusten om ons bezig te houden met de hoofdlijn van B.v.W.'s betoog. In dat betoog bespeuren wij een opvallende tegenstrijdigheid. Uit zijn beknopte beschrijving van de ontwikkelingen in Polen kunnen wij slechts afleiden, dat hij het arbeidersverzet van 1970/71 en van juni 1976 als een zelfstandige klassebeweging beschouwt of op z'n minst als een belangrijke aanzet ("voorproef" noemt hij het zelf) tot een zelfstandige klasseaktie. De strijd van de afgelopen zomer ziet

hij bepaald *niet* als een voorbeeld van zelfstandig klasseoptreden maar tegelijkertijd verklaart hij, dat "de stakingen van 1980 een overgangsfase vertegenwoordigen tussen de spontane akties in de jaren '70 en een werkelijke zelfstandige arbeidersstrijd in de toekomst". Welnu: indien B.v.W. zich hier bedient van het woord *overgangsfase*, dan kan dat alleen maar betekenen, dat hij de stakingen van 1980 dichter bij een zelfstandige arbeidersaktie ziet liggen dan die van de jaren '70.

Nu kan ons natuurlijk worden tegengeworpen, dat iemand die verklaart dat de beweging van 1980 dichter bij een zelfstandige arbeidersstrijd ligt dan die van 1970 (of die van 1976, waar B.v.W. in één adem over spreekt) daarmee nog niet verklaart, dat de beweging van '80 al een zelfstandige arbeidersstrijd is. De opmerking is in zoverre juist, dat B.v.W. in feite van mening is dat de zelfstandige arbeidersstrijd in Polen nog moet komen. Hij spreekt nadrukkelijk van "de *werkelijke* zelfstandige arbeidersstrijd in de toekomst", waaruit zou kunnen worden afgeleid dat hij noch de bewegingen van '70 en '76, noch die van '80 als zodanig ziet. Het is mede om die reden dat wij zijn zienswijze voor een zwart-wit-tekening houden, voor één, waarbij het begrip 'zelfstandige arbeidersstrijd' als een soort van absolute maatstaf wordt gehanteerd. Daartegen koesteren wij die bezwaren waarop wij hierboven hebben gewezen.

Bij B.v.W.'s redenering over de Poolse stakingen is de logika zoek. Men behoeft er zijn beschrijving van de gebeurtenissen van '70 en '76 maar op na te lezen om te zien, dat hij ze hoger aanslaat en van méér betekenis acht dan die van '80. Hij spreekt over '70/'71 en over '76 als van "een spontane en massale strijd"...die "direkt uit de materiële belangen van de arbeidersklasse voortspoot" en die "dan ook de grondvesten van de Poolse economie in genoemde jaren behoorlijk (deed) wankelen". "De arbeiders", zo laat hij er onmiddellijk op volgen, "hebben in deze gevechten..... altijd als drijfveer gehad hun direkte materiële belangen. In een zelfstandige klasse-aktie vormt dit hun kracht.....". Daar hebben wij niets tegen in te brengen, doch alleen maar dit aan toe te voegen, dat hij zich over de beweging van '80 bepaald *niet* op een dergelijke positieve wijze uitlaat, ook al ziet hij dat wat er in 1980 gebeurde dan als de *overgangsfase* naar de "werkelijke zelfstandige arbeidersstrijd", met andere woorden: als iets wat tussen '70/'71 of '76 en komende bewegingen in ligt.

Hoe valt datgene wat wij hier als een gebrek aan logika bij B.v.W. hebben aangeduid, te verklaren? Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken, dat het hierdoor wordt veroorzaakt, dat hij datgene wat in '70/'71 en wederom in '76 plaats vond voor meer *spektakulair* houdt. Was er toen niet sprake van een duidelijke konfrontatie van de arbeiders met de openbare macht? Werkte - om het met de woorden van B.v.W. te zeggen - het in brand steken van partijkantoren toen niet als een belangrijke katalysator, d.w.z. als iets waardoor de intensiteit en het élan van de beweging toenamen?

Onze opvatting is een totaal andere. Wij beschouwen - de lezer weet het - zowel wat er in 1956 in Poznan geschiedde, als dat wat in '70/'71, in '76 en in '80 gebeurde als zelfstandige arbeidersstrijd en wel met dien verstande, dat iedere volgende beweging de voorafgaande in betekenis overtrof. Zeker, brandende partijgebouwen en gevechten met de oproerpolitie zijn spektakulair, maar de betekenis ervan blijft vër achter bij de betekenis van de beweging van '80. Taferelen als die welke zich in '70/'71 en in '76 voordeden mogen in de voorafgaande zomer hebben ontbroken, de Poolse arbeiders hebben in '80 méér macht ontwikkeld dan ooit tevoren en de kon-

frontatie met de heersende klasse, de botsing met de overheid is heviger geweest dan bij genoemde voorafgaande keren van verzet.

Niets is minder waar dan de bewering van B.v.W., dat de Poolse overheid bang was dat de (van het KOR afkomstige) politieke eisen van de beweging haar machtspositie zouden bedreigen, maar dat zij vervolgens onderhandelingen als de voor haar meest wenselijke oplossing zag, te meer toen bleek dat KOR en MKK de arbeiders uitstekend in de hand konden houden. De werkelijkheid is anders. Niet de politieke eisen boezemden de Poolse autoriteiten vrees in, maar het feit dat de arbeidersklasse massaal de productie lamlegde 1). Dat feit bedreigde haar machtspositie. En haar geneigdheid tot onderhandelen nam niet toe doordat KOR en MKK de arbeiders uitstekend in de hand konden houden, maar door tal van tekenen die er op wezen, dat KOR en MKK de arbeiders juist *nauwelijks* in de hand hadden.

Maar is - en dat schijnt ons ook de redenering van B.v.W. te zijn - het blote feit dat er politieke eisen werden gesteld dan geen bewijs, dat het KOR wel degelijk zijn stempel op de beweging drukte? Ons antwoord hierop luidt ontkennend. Het typisch politieke karakter van bepaalde eisen, dat is nu juist voor ons een "uiterlijkheid" die totaal niets zegt omtrent de wezenlijke betekenis van de strijd. Hetzelfde geldt voor het feit, dat de arbeiders "hun hoop stelden op de oprichting van nieuwe (z.g. vrije) vakbonden". Waarop het hier aankomt is niet datgene wat "vrije" vakbonden in het westen zijn, noch wat zij zouden zijn indien zij zich op de duur in Polen zouden kunnen handhaven. Waar het om gaat is, wat de Poolse arbeiders met een dergelijke, op zich hoogst illusionaire eis, tot uitdrukking wilden brengen. En dat dit totaal iets anders is dan wat Walesa c.s. voor ogen zweeft, dat is inmiddels al zonneklaar gebleken.

B.v.W. schrijft in dit verband, dat het (misplaatste) vertrouwen van de Poolse arbeiders in de vakbeweging "Solidariteit" vooralsnog buitengewoon groot is. Met die opmerking zijn wij het eens. Tegelijkertijd echter kan niet ontkend worden dat de tegenstellingen tussen "Solidariteit" enerzijds, de arbeiders anderzijds, hoe langer hoe duidelijker aan de dag treden. Of het vertrouwen te groot is om, zoals B.v.W. zegt, op korte termijn te kunnen leiden tot een beweging buiten de bonden om, die opnieuw een bedreiging voor het regime zou kunnen vormen, is een zaak die niet zo zeer afhankelijk is voor de omvang van het thans (nog) bestaande vertrouwen, dan wel van de maatschappelijke ontwikkeling en de eventueel voor de arbeiders daaruit voortspruitende strijd noodzaak.

Over de werkelijke betekenis van het KOR en van de door Walesa geleide vakbeweging oordelen wij zo mogelijk nog ongunstiger dan B.v.W. Van een dergelijk oordeel uitgaande komt hij tot een 'negatief' oordeel over de jongste strijd omdat hij deze kennelijk aan de betekenis van het KOR en van Walesa afmeet. Hij schijnt te geloven, dat de arbeiders zich afgelopen zomer naar deze beiden hebben gericht. Het is omgekeerd. Zolang de beweging aanzwol moesten zowel Walesa als de intellectuelen van het KOR zich naar de arbeiders richten. Toen hun beweging verflauwde traden KOR en Solidariteit meer op de voorgrond en meteen traden ook de verschillen met de

1) Zo waren het in mei/juni 1968 in Frankrijk niet de politieke eisen der studenten en evenmin hun gevechten met de oproerpolitie, die het regiem van De Gaulle bedreigden, maar de stakingen en bedrijfsbezettingen van ruim 9 miljoen arbeiders.

arbeiders aan de dag. Naar onze mening zullen die verschillen zich hoe langer hoe scherper manifesteren. Naarmate dat het geval zal zijn zal ook de mogelijkheid van nieuwe zelfstandige klasseakties in Polen toenemen.

=====

S T E R V E N D ? N E E , D O O D G E B O R E N

In "De Volkskrant" van vrijdag 23 januari konstateerde een redakteur buitenland van dit blad, dat het zogenaamde "Euro-communisme" als stroming weliswaar nog niet dood maar toch wel stervende zou zijn. Wat met de term "Euro-communisme" wordt bedoeld is een bepaalde variant van het bolsjewisme, aangehangen door de bolsjewistische partijen van Spanje, Frankrijk en Italië, waarvan de leiders meenden verkiezingsmunt te kunnen slaan uit een onafhankelijke opstelling tegenover Moskou. Voor diegenen die zowel kritisch ten opzichte van 't Kremlin als kritisch ten opzichte van de Europese sociaaldemokratie stonden, zou - zo heette het - het Euro-bolsjewisme een alternatief vormen. Waarom 't hier ging was een zuiver *politiek* alternatief, dat juist om die reden geen alternatief wás. Het tijdperk waarin wij leven immers wordt daardoor gekenmerkt, dat de klassentegenstelling in de kapitalistische maatschappij de politieke *schijn* die haar in het verleden nog aankleefde volledig heeft verloren. Het alternatief voor een bepaalde politiek - of het nu om de sociaaldemokratische dan wel de bolsjewistische politiek gaat - is niet een ándere politiek, maar de zelfstandige strijd van de arbeidersmassa's. Daarom kan men niet beweren dat het Euro-bolsjewisme stervende is. Het was van het begin af aan een dood geboren kind.

=====

E E N O N Z O R G V U L D I G E F O R M U L E R I N G

In het aan de pop-musicus en ex-Beatle John Lennon gewijde stukje in het januarinummer van "Daad en Gedachte" wordt (op blz. 8, 13e regel van onderen) gekonstateerd, dat oorlogen "altijd uit ongelijkheid voortspuiten en haar in stand pogen te houden dan wel trachten te bevorderen". Waarmee men hier te maken heeft is een even ongelukkige als onzorgvuldige formulering. Wat er werd bedoeld is uiteraard dit, dat oorlogen het gevolg zijn van maatschappelijke verhoudingen, dat hun ontstaan moet worden verklaard uit tegengestelde maatschappelijke belangen. In het geval echter dat twee *staten* op voet van oorlog met elkaar verkeren staan niet de belangen van bezitters en niet-bezitters tegenover elkaar, maar de belangen van bezitters. De Frans-Duitse oorlog van 1870/71 bijvoorbeeld was een strijd om de macht tussen het Franse en het Duitse kapitaal; zowel in de eerste als in de tweede wereldoorlog waren de belangen van veel meer dan twee kapitaalgroepen in het geding.

Natuurlijk draagt de uitkomst van dergelijke kapitalistische oorlogen, zomin als de uitkomst van oorlogen tussen feodale staten in het verleden, allermint tot de opheffing van de sociale ongelijkheid bij. Het spreekt ook vanzelf, dat als resultaat van zo'n oorlog soms de macht van een bepaalde kapitaalsgroep wordt vergroot wat tot grotere ongelijkheid, tot een scherpere tegenstelling tussen kapitaal en arbeid kan voeren. In de bewuste zinsnede echter werden de *gevolgen* van een oorlog ten onrechte verwisseld met zijn *oorzaken* en de *redenen* waarom hij wordt gevoerd.

CONCERNS EN COMBINES IN ENGLAND

(vervolg)

In de inleiding van het eerste deel van dit artikel - in Daad en Gedachte van januari '81 - werd de vraag gesteld: waarin is de kracht van arbeiders gelegen als zij zich moeten weren tegen een multinational? Het zijn vooral kritische vakbondsmensen die suggereren dat de traditionele, per beroepsgroep en nationaal georganiseerde vakbonden een soort tegenhanger moeten vormen voor wat bij een multinational 't hoofdkantoor of hoofdkwartier heet, de plek dus van waar uit de macht wordt uitgeoefend en waar de belangrijkste beslissingen genomen worden. Voor zover die tegenhanger echter nu al bestaat in de vorm van de International Labour Organisation beloven initiatieven van de traditionele vakbonden weinig meer dan bureaucratie en het verzamelen van informatie waar verder weinig mee wordt gedaan. Zoals uit het onderstaande zal blijken staan de huidige full-time vakbondsfunktionarissen zelfs uitgesproken vijandig tegenover initiatieven van hun eigen leden op dit gebied, hoewel men ze niet openlijk bestrijdt. Maar over het algemeen worden verzoeken om steun, financieel of anderszins, niet gehonoreerd. We kunnen dus rustig stellen, dat de kracht van de arbeiders niet gelegen is in een nieuwe organisatie op het niveau van een multinational en onder supervisie van de traditionele vakbeweging. Maar waarin ligt die dan wel?

Toen in 1974 voor de zoveelste keer ontslagen dreigden bij Lucas was het de leden van de combine duidelijk, dat geen reactie van de arbeiders zelf buiten de vakbonden en hun geijkte repertoire maatregelen om onvermijdelijk zou leiden tot ontslagen en dus verdriet voor de arbeiders en hun gezinnen. Ze hadden het bij andere bedrijven al vaak genoeg gezien: staken of het bedrijf bezetten hielp niet de ontslagen te voorkomen, hoogstens werd een goede afvloeiingsregeling in de wacht gesleept, die het bedrijf wel iets meer kostte, maar toch moeilijk beschouwd of ervaren kon worden als een overwinning. Maar ontslagen hebben ook een verdrietige nasleep voor de samenleving van gewone mensen met van die ordinaire behoeften zoals beter en betaalbaar openbaar vervoer of een deugdelijke en zuinige huisverwarming. In hun midden moeten arbeiders die de vindingrijkheid, belangstelling en bekwaamheid hebben om daarvoor oplossingen uit te werken, werkeloos toezien hoe daar niets aan wordt gedaan. Zij zijn als het ware op dubbel non-actief gesteld: economisch en sociaal. En dat terwijl de noodzaak daartoe ergens ver weg in abstracte winstberekeningen van een hoofdkantoor becijferd is en de voor de hand liggende werkelijkheid er heel anders uitziet: er is een produktie-apparaat, er zijn geschoolde arbeiders, er zijn ontwerpen voor nieuwe produkten of behoeften waar iets aan gedaan kan worden, er is zelfs geld en er zijn afnemers.

Men kan zich afvragen, wat er allemaal omgaat in het bewustzijn van arbeiders die al jarenlang bedreigd worden met ontslag. Het maatschappelijke zijn is niet langer een vaste plaats in het produktieproces, die plaats staat op de tocht. Het is opvallend hoezeer de boven weergegeven gedachten over wat - geschoolde - mensen ontslaan betekent voor de samenleving het doen en laten van de combine bij Lucas heeft gekleurd. In het vorige artikel is al het initiatief van het Corporate Plan genoemd: een geheel van ontwerpen voor sociaal nuttige produkten, die grotendeels met de bestaande

produktiemiddelen gemaakt kunnen worden. De combine heeft ook een andere boekhouding toegepast om aan te tonen dat de kosten - in geld uitgedrukt - voor de samenleving bij ontslag van de arbeiders veel hoger liggen dan het geval zou zijn als men diezelfde arbeiders de voorgestelde produkten liet maken. De Britse overheid werd door de combine met zijn neus op het feit gedrukt, dat de winst- en verliesrekeningen van de accountants van Lucas alleen opgaan voor de kleine groep aandeelhouders van Lucas en niet voor de samenleving. Een andere daad, die typisch is voor de combine van Lucas is het inschakelen van groepen uit de samenleving bij het ontwerp van het Corporate Plan. In samenwerking met ziekenhuizen, buurtkomités of gemeenteraden werden produkten ontworpen die geheel waren afgestemd op de door hen naar voren gebrachte behoeften aan bijvoorbeeld een draagbaar dialyse-apparaat of betaalbare stadsverwarming met machines die eenvoudig in 't onderhoud zijn. Al deze dingen zijn gegroeid tijdens het werk aan het Corporate Plan, ze volgden op het verlangen niet werkeloos te worden.

Iets dergelijks is niet gebeurd als gevolg van het ontstaan van een combine bij Vickers, ook een Britse multinational, hoewel ook daar ontslagen vielen en nieuwe ontslagen dreigden. Vickers is tot vlak na de Tweede Wereldoorlog de wapensmid van de Engelse regering geweest. Nadat de meeste koloniën van Engeland zelfstandig geworden waren, kregen de Engelse legers wat minder te doen en Vickers moest naar iets anders dan wapentuig uitzien om zijn fabrieken draaiende te houden. Tegenwoordig doet Vickers dan ook in onder andere kantoormachines, apparatuur voor olieboringen, voor ziekenhuizen, laboratoria, drukkerijen en voor elektronische beveiliging. De 'oude' kern van het bedrijf bestaat nog, maar is slechts een klein onderdeel geworden van de bijna 200 bedrijven in Europa, de Verenigde Staten, Afrika, Australië en Canada, waaruit Vickers nu bestaat. De combine bij Vickers is gevormd bij bedrijven die tot de oude kern behoren. Samenwerking tussen de shop stewards van deze bedrijven dateert al uit de jaren vijftig, toen vooral deze fabrieken te lijden hadden van reorganisaties en ontslagen. De shop stewards hielden nauw contact met elkaar, voornamelijk met het doel gegevens uit te wisselen over loon, toeslagen en dergelijke. Die gegevens waren van groot nut tijdens onderhandelingen tussen de eigen vakbond van een shop steward en de plaatselijke direktie. Toen in de herfst van 1974 het Vickers' Shop Stewards National Combine Committee werd gevormd, beschouwde men een gezamenlijke aanpak van de strijd voor gelijk loon voor gelijk werk als de belangrijkste taak van de combine. Daar kwamen al gauw andere zaken bij op het gebied van loon en arbeidsvoorwaarden die van bedrijf tot bedrijf verschilden, zoals veiligheidsmaatregelen, werkkleding en sociale voorzieningen. Bij Vickers beschouwt de combine zichzelf vooral als een overbrugging van de afstand tussen de organisatie van de arbeiders in het bedrijf en de door funktionarissen bevolkte vakbondsorganisatie buiten het bedrijf. Dit betekent echter niet dat de vakbonden de combine juichend hebben ingehaald. Er wordt geen financiële steun verleend, het werk van de combine moet door de arbeiders uit eigen zak gefinancierd worden, de combine mag zich niet begeven op het terrein van de vakbonden, zoals onderhandelingen over cao's. Men is blijkbaar als de dood dat de combine de positie van de erkende, officiële vakbonden uitholt. Deze angst is bepaald niet ongegrond, want de combine wil ook de stem laten horen van die arbeiders, die geen lid zijn van een vakbond of geen lid van deze of gene vakbond, die toevallig met de direktie mag onderhandelen over iets dat veel meer arbeiders dan alleen de leden van de vakbond aangaat.

Dit kan geïllustreerd worden met 't volgende voorbeeld. Er moest voor alle handarbeiders bij Vickers een nieuwe pensioenregeling worden uitgewerkt. De hoofddirectie onderhandelde met één vakbond, die niet eens alle bedrijven, laat staan alle arbeiders vertegenwoordigde. Over hun hoofden heen werd een overeenkomst getekend die veel te wensen overliet, vooral wat betreft het beheer van de fondsen, waaraan ook de arbeiders zelf een groot deel meebetaalden. Protest van de combine leidde uiteindelijk tot een landelijke, algemene ledenvergadering van de vakbond. Op de dag van de vergadering werd door leden van de combine op elke zitplaats een pamflet neergelegd, waarin zij pleitten voor een nieuwe overeenkomst waarin alle betrokkenen een stem zouden hebben. De pamfletten werden verwijderd, de combine-leden kregen het woord niet, verantwoordelijke vakbondsfunctionarissen zaten te pitten. Om een lang verhaal kort te maken: alles bleef bij het oude. 'De vakbond schijnt alleen te weten wat goed voor ons is' verzuchtte een shop steward van Vickers.

Toch is de tegenwerking van de vakbonden niet het grootste struikelblok voor de combine. Dat is namelijk de multinational zelf. En dan niet zozeer de directie of het hoofdkantoor, maar het feit dat het niet eenvoudig is zelfs maar tijdelijk een eenheid te smeden of voor een aktie de noodzakelijke solidariteit te krijgen, omdat die bedrijven grote verschillen vertonen. Ze maken vaak niet alleen verschillende produkten. In de ene fabriek werken voornamelijk mannen die in de streek geboren zijn, bij Vickers hun opleiding hebben gehad en met een rijke strijdtraditie. In een andere fabriek is groot verloop onder het personeel. En weer in een andere worden de geschoolde arbeiders langzaamaan vervangen door halfgeschoolde mensen die meer en meer routinewerk gaan doen door de invoering van nieuwe machines. In het ene bedrijf is één shop steward op twaalf arbeiders, in het andere één op honderddertig werkers. Ondanks dit alles zijn er succesvolle stakingen geweest waaraan bijna alle bedrijven die waren aangesloten bij de combine meewerkten. Men moet bij dit alles bedenken, dat de combine bij Vickers, evenals die bij Lucas, eigenlijk een heel los verband is van shop stewards, die de autonomie van de arbeiders in de verschillende bedrijven respekteren en er niet op uit zijn een soort nationale centrale te worden die orders uitdeelt. De combine kan informatie en steun verstrekken of iets adviseren, maar nooit zijn wil opleggen aan de arbeiders. Dit betekent in de praktijk echter wel dat het ene bedrijf een combine comité heeft dat allerlei zaken aanpakt, terwijl een ander comité nog bezig is de kontributie met veel moeite binnen te halen.

Om de verschillen tussen de bedrijven van Vickers in Engeland toch de baas te worden is men overgegaan tot de vorming van regionale groepen. De voordelen hiervan mogen duidelijk zijn: meer contact, minder reiskosten, grotere betrokkenheid. De groepen versterken bovendien één van de uitgangspunten van de combine, dat een nationale organisatie weinig waard is zonder een hechte organisatie in de fabrieken zelf. Het een kan niet bestaan zonder het ander. Vandaar ook dat men bijvoorbeeld een krant heeft opgezet, waarin de arbeiders over het werk van de combine, de comités en de groepen uitvoerig worden geïnformeerd. De krant is na korte tijd al een forum geworden voor discussie en ook kritiek op de combine en verdringt langzaam aan de officiële personeelskrant van Vickers.

De combine bij Lucas kent ongeveer dezelfde problemen als die bij Vickers. De oplossingen zijn wat anders, omdat het werk van de Lucas combine wordt bemoeilijkt door de introductie, in 1976, van het Corporate

Plan. Toen de combine namelijk de suggestie van de minister van industrie, Tony Benn, opvolgde om alternatieven te bedenken, betekende dit:

- een antwoord op het feit dat de direktie van Lucas hiertoe niet bereid en in staat was, dus een erkenning van het feit, dat de direktie haar werk niet goed deed;
- een antwoord op het feit dat de vakbonden niet bij machte waren met iets anders te komen dan voorstellen voor een goede afvloeiingsregeling;
- een antwoord op het feit dat de regering niet bij machte was iets anders te doen dan fabriekssluitingen te financieren.

Direktie, vakbonden en overheid lieten zich vreselijk in de kaart kijken en kregen er direkt spijt van dat zij het zover hadden laten komen en dat zij niet hadden verhinderd dat de arbeiders iets gingen doen wat *zij* niet konden. De combine houdt sinds de introductie van het Corporate Plan een 'dagboek van het verraad' bij. De belangrijkste gebeurtenissen hierin zijn: de onmiddellijke weigering van de direktie om, anders dan op haar verzoek en op de wijze die haar bevalt, over alternatieve produktie te praten; de weigering van de regering om toe te geven dat de direktie discussie over het Plan op alle mogelijke manieren saboteert; de regering hoeft zich dus nergens meer mee te bemoeien; overleg buiten de combine om tussen de direktie, de vakbonden en de overheid over ontslagen, financiële steun voor het bedrijf en belastingverlichting; het negeren van de vakbondstop van resoluties genomen op ledenvergaderingen van de bond ten gunste van de combine; brieven van de combine aan de regering of de vakbonden die nooit worden beantwoord; leden van de combine worden bedreigd met ontslag en overplaatsing; universiteiten en hogescholen die de combine ook financieel steunden worden onder druk gezet, de koördinator van een onderzoekcentrum dat in samenwerking met de combine is opgezet, krijgt opeens zijn salaris niet meer.

Komen wij nu terug op de vraag waarin de kracht van arbeiders is gelegen als zij zich moeten weren tegen een multinational, dan kunnen we meteen al vaststellen, dat de arbeiders van de vakbonden of de overheid op zijn best slechts halfslachtige steun verwachten kunnen en dat rekening gehouden moet worden met tegenwerking, sabotage, onverschilligheid of simpel negeren wat de arbeiders willen. Of de arbeiders willen of niet, ze worden teruggeworpen op zichzelf. Dat brengt niet alleen ontmoediging, teleurstelling of woede mee. Uit het feit dat de combines nog steeds bestaan mag men wel konkluderen dat de combines ook leren hoe zij op eigen kracht kunnen werken. Maar er is nog geen sprake van een radikale breuk met oude vormen van belangenbehartiging. De relatie met de vakbonden wisselt al naar gelang de plaatselijke omstandigheden, het strijdpunt of 't tijdstip van actie. Niettemin, als de vakbonden al niet een duidelijke afstand tegenover de combine bewaren, dan doet de combine 't wel tegenover de vakbonden, omdat de structuren van de vakbondsorganisatie - hiërarchisch, autoritair, full-time funktionarissen versus werkende leden - zich absoluut niet lenen voor wat men door middel van de combine wil bereiken. Zelfs de shop stewards hebben hiermee leren leven, wat voor hen persoonlijk niet altijd even eenvoudig zal zijn, omdat zij òn de vakbond òn de combine vertegenwoordigen. Misschien mag men konkluderen, dat de shop stewards, als werkende kaderleden van de vakbond, toch dichterbij de mensen op hun werk staan dan bij de vakbonden. Wat betreft de relatie tussen de combine en de arbeiders die niet zijn gekozen om in de combine, de comités of de groepen zitting te nemen, is het ondoenlijk te generaliseren. Alle arbeiders tezamen hebben niet op een goede dag de combine opgericht, de combine is geen groep

shop stewards die op een slechte dag besloten de arbeiders te gaan vertellen dat zij zich anders moesten gaan organiseren. De combine is geen permanente strijdorganisatie, meer een netwerk van betrekkingen dat van tijd tot tijd wordt geactiveerd omdat er bij tijd en wijle ruimte ontstaat voor actie door, bijvoorbeeld, het 'falen' van de vakbonden.

Zou de combine te manipuleren zijn, dan zouden de multinationals er wel wat in zien, want onderhandelen met tien of meer verschillende vakbonden is ook niet alles. Voorlopig slaagt men er echter niet in de combine te isoleren van de rest van de arbeiders. De voornaamste reden hiervoor is dat men elke keer probeert om het *onderhandelen* met de vakbonden te vervangen door *diskussiëren* met de combine en daar trapt geen combine in. Wat vervolgens geprobeerd wordt is het opzetten van adviescommissies, geheel of gedeeltelijk bestaand uit arbeiders en geheel los van de combine. Uiteraard wordt daarin alleen geadviseerd over wat de directie wil horen, waar en wanneer de directie het wil. En de combine mag zich met die onderwerpen niet meer bemoeien, want die zijn immers het terrein van de commissie geworden.

Het grote punt voor de combines is hun bemoeienis met ontslagen, investeringen, met fabriekssluitingen en nieuwe vestigingen van 'hun' multinationals. Het is ook h t tere punt voor de overige partijen met voorop de directie als grootste tegenstander van alles wat in die richting gaat. Zullen de combines erin slagen daar wat aan te doen? Of daaraan een bijdrage te leveren? Hoe dan ook, noch de arbeiders, noch de combines kunnen er omheen, zeker niet in die bedrijven die zich lenen voor alternatieve productie, al is dat niet doorslaggevend voor het eventuele succes van de bemoeienis van een combine met bijv. investeringen. Juist een multinational biedt vele mogelijkheden om teruglopende vraag naar een bepaald artikel op te vangen en vervangende werkgelegenheid te kre ren. De multinational is de heersende economische en sociale vorm in de produktieverhoudingen aan het worden. De multinational doordringt de maatschappij. Maar dat betekent ook dat die multinational meer en meer ter discussie gesteld wordt: de maatschappij doordringt de multinational. De kracht van de arbeiders is gelegen in hun intieme en veelzijdige relaties met het grootste deel van het 'volk' in de samenleving. Ze kennen de behoeften van die mensen en zouden ze kunnen bevredigen, als het winststreven en de eigendomsrechten van de multinationals de weg daartoe niet versperden. De combine is  n van de vormen waarin dit enorme vermogen  n deze onmacht gestalte krijgt. De groeiende onmacht van de multinationals om dagelijkse, zelfs elementaire behoeftes van mensen te bevredigen maakt met horten en stoten de weg vrij voor mensen en produktieverhoudingen die dat wel kunnen.

A.v.A.

Bronnen: *The Workers' Report of Vickers*, Pluto Press. Kursbuch no. 53, het artikel van P. Löw-Beer: *Recht auf Arbeit die den Menschen nutzt*, Rotbuch Verlag. *Lucas, An Alternative Plan* en het *Diary of Betrayal*, beide geschreven door de Lucas Combine, te bestellen bij IWC, Bertrand Russell House, Gamble Street, Nottingham NG7 4ET, Engeland. Diverse publikaties van het *Centre for alternative industrial & technological systems* (CAITS), North-East London Polytechnic, Longbridge Road, Dagenham, Essex RM8 2AS, England.